

~~Irók~~ a magyar irodalom hőskorában

Pesten 1786-ban a piarista rendház másodemeleti kis cellájában lúdtollal, gyöngybetűkkel, zizegő diósgyöri árkusokon a nagy piarista *Dugonics* András írja regényét: az „Etelkát”. A honfoglaláskorabeli kődös időkből elálmódott hőstörténetet ír, mert a szomorú jelenhez nem mer hozzányulni. Hősei országgló fejedelmek, vezéri sarkak bátor tettűek és még bátrabb szavúak. Velük kesereg a hon állapotán. Tanít, oktat, fedd. Hetykén odavág a magyargyűlölő József császárnak, megrójjá a külföldön dözsölő és német szóval tetszelgő főurakat, szánja, erősíti és kiltartásra buzdítja a magyart, mert csalhatatlanul hisz, esküszik a magyar faj életrealóságára és ezért a pór „faragatlan” nyelvén tájszólásos „ö”-vel írja regényét olyan zengő magyarsággal, hogy előtte úgy senki, de utána sokáig csak kevesen...

Dugonics írta az első magyar regényt és az ő korában Pesten üldözött vad a magyar szó. Német beszéd járta. A nők németes fityulát viseltek, a férfiak ruhája idegent majmolt és csak az „Etelka” négy kiadást megért „páratlan” sikere után kerültek elő a bársonysujtásos pruszlikok és a gyöngyös, pártás főkötők.

Mert ezidőben Pest városában és szerteszéjjel a honban csak az Istenadta művelten pór beszélt magyarul. A kereskedő német, vend, görög. Csak németül tudó lebetített tanító és hivatalnok, míg a közigazgatás és bíraskodás hivatalos nyelve latin. Csak a kuruckodó nemesek szálltak szembe a tűzzel-vassal folyó németesítési törekvésekkel, míg a főurak Bécsben, külföldön német szóval hajszolták a császár kegyeit...

Wallaszky mérlege

És az írók?

Pesten az akkori német világ magyarellenes szorító gyűrűjében a latinul író tudósok között magánosan, elhagyatva egyedül *Dugonics* serénykedett a magyar nyelv virágoskertjében.

Pedig írók akkor is voltak már a négy folyó közén. Hiszen ezidőből *Wallaszky*, a magyar irodalomtörténet első rendszeres művelője már nem kevesebb, mint 531 hazai író t szedett össze. Köztük 73 szépíró. 11 nőt, de ezek közül alig huszan írtak magyarul, míg a többiek deákul vagy németül áldoztak a muzsa és a tudomány oltárán. De csupán és egyedül írói hivatásból élő sem akadt *Wallaszky* 531 tollforgatója közül. Mindegyik tisztességes polgári foglalkozás tőgájában verekedett az élettél és csak mellékesen szedegette az írói babérokat. De ezekért is meg kellett szenvednie. A földbirtokos nemes, szélforgató peótának, vagy molyszagú tudósnak csúfolta, míg a tömeg, a nép „íródeákat” mondott és faragott az előtte érthetetlen és céltalan mesterségű íróból. A legjobb esetben „könyvszerzőknek” nevezte, de akkor már meg is tisztelte, mert általában összetévesztette a könyvnyomtatóval, meg a könyvköltővel, amint akkor hívták, „compactoral” is.

Az író tehát százötven évvel ezelőtt sem dicsekedhetett irigyelhető népszerűséggel, de talán még a mainál is kevesebb anyagi ellenszolgáltatás jutott osztályrészül.

Vidéken az irodalom súlypontja

És ami a legérdekesebb és a mai nemzedékek előtt a legérthetlenebb, Pestén a magyar regény hőskorában a magyar író és a magyar irodalmat egyedül *Dugonics* András képviselte. Rajta kívül író nem élt Pestén, pedig az íhletet *Wallaszky* szerint is 531-en hívták segítségül Magyarországon. Tehát éltek — éltek akkor is már írók, csak szétszórva és messze távol az idegennyelvű és érzelmű Pesttől, ahol még a könyvnyomtató sem ült örömmel magyar írás fölé és a könyvárus sem dörszölte boldogságában kezét, ha magyar könyvet hoztak eladásra boltjába. Így az író, ha könyvét ki akarta nyomtatni — és ha történetesen pénze is volt — szívesebben utazott Bécsbe, Pozsonyba, Kassára, Komáromba

vagy Nagyenyedre, ahol akkor már országosan ismert könyvnyomtatók és könyvárusok vették pártfogásukba a magyar író.

Pest kihagyásával Bécsben és a vidéki városokban láttak napvilágot az akkori folyóiratok is. Időrendi sorrendben *Molnár* „Könyvesházát” Pozsonyban nyomták. Szacsavay „Magyar Muzsája” és „Minervája” bécsi kiadású, a „Magyar Múzeum” *Kazinczy*, *Baróti Szabó Dávid* és *Bacsányi* szerkesztésében Kassán hirdette a magyar szót, *Péczy* jeles „Mindenes Gyűjteménye” Komáromban hódított, *Kazinczy* „Orpheusa” ismét Kassán, *Sándor* „Sokféltéje” Győrött és *Pánczél* „Új Magyar Muzsája” Bécsben verekedett a magyar szóért.

De ugyanígy éltek az országban a szélrőzsa minden irányába szétszórva a nevesebb magyar írók is. *Bessenyei*, *Baróczy*, *Barcsay* Bécsben az udvar levegőjét szvették, *Faludi* Rómából sóhajtozott hazája bércei felé, *Molnár* Szepesben, *Péczy* Komáromban, *Kazinczy* Zemplémben, *Bacsányi*, *Baróti* Kassán, *Rajnsi* Kőszegen, *Budai* Ézsaiás Debrecenben, *Simai* Selmeccen, míg Pesten néha-néha a közeli földbirtokáról felrándult báró *Orczy* Lőrincen és gróf *Ráday* Gedeonon kívül, egyedül csak *Dugonics* görnyedt a diósgyöri árkusok fölé. De már az ő munkái is részben Kassán és Pozsonyban *Landerernél* kaptak nyomdafestéket. Nem szabad azonban megfeledkeznünk Révayról sem. Ő mindenkit megelőzve, már 1784-ben nem megvetendő bátorsággal, Pesten felállítandó magyar tudós társaság tervével „instanciázott” *József* császárnál. Természetesen sikertelenül. Meg is mondták neki Bécsben: még jó, hogy börtönnel nem lakolt merészségéért...

Az „Etelka” páratlan sikere után 1792-ben a pesti egyetem ifjúsága is megmozdult. Az „Etelka” divatba hozta a magyar szót. Fellángolt, de csak tiszavirág életűen az ifjúság lelkesedése is és gróf *Czirák* Antal vezérletével magyar nyelvű művelő társaságot tákoltak össze, de egy lépéssel sem vitték előbbre az eszmét. Megfeneklett és közönybe fulladt a munkájuk. Az egyetem németajkú tanárai közül *Dugonics*on kívül nem pártfogolták az ifjúság törekvését, sőt nyíltan lefegyverezték mozgalmukat. Ennek hatása alatt a pesti könyvnyomtatók: *Landerer*, *Eitzenberger* és *Patzky* nem is mertek magyar könyv kéziratához nyulni és az akkori két könyvárus *Kis* és *Institoris* a világ összes aranyáért sem árusított volna magyar könyvet.

Pest, Pest, Pest!

De *Dugonics* „Etelkájának” sikere nyomán Pesten itt-ott mégis felgyulladt egy-két reményt nyújtó magyar tüzecke. Kármán *József* Pajor tanárral és *Schédius* Lajossal „Uránia” címmel nőeknek íródo időszakról álmodoztak és kevés sikerrel három kötetet nagy titokban ki is adtak. *Dugonics* „honleányaira” építettek és számitottak. Sajnos, csalatkoztak... Kísérletezésük azonban nem maradt elszigetelt jelenség. *Virág* Benedek is felköltözött Pestre. Körötte lassan-lassan egészen új fiatal írói gárda lelkedezett. *Virág* Benedek tanított, oktatott, pártolta a tehetségeket és arra vágyott, hogy *Dugonics* András kerüljön az egyetem magyar nyelvű tanszékebe. De hiába reménykedett. Az egyetem idegen érzelmű tanárai a nagy piaristárol hallani sem akartak. Mindenki: csak *Dugonics* nem. Az ördöggel is szövettek volna a nagy piarista ellen és így *Dugonics* közvellen befolyása, a magyar irodalom nagy kárára nem érvényesülhetett az ifjúságra. Maradt nyugdíjaztatásáig a matematika tanára, míg a magyar irodalom tanszéke meddő kísérletezések után csak *Vályi* Andrással került méltó kezébe. De *Vályi* Andrásban keservesen csalódtak az egyetemen. Buzgó lelkesedéssel *Dugonics* útmutatása alapján tanította a magyar nyelvet és saját személyében is harcolt érte...

Az igaz írói élet azonban 1802-ben Pesten Révayval kezdődött. Révay az egyetemen tanított és az utókor megállapítása szerint valósággal újjáalakította a magyar

nyelvet. Mellette a leghűségesebben *Versegi* harcolt, noha csak magántanítói kenyérkén éldegélt. Később útjaik ugyan elváltak, külön mesgyéken haladtak, de egy céllal. Mindketten a magyar nyelvért küzdöttek. Külön külön írói csoportok álltak melléjük. Nemes harc indult közöttük és a harcban csak győztes maradt. Acélosodott és nemesebb veret kapott a magyar nyelv.

Hatásuk nyomán 1805-ben „Hazai és Külföldi Tudósítások” címmel Pesten *Kulcsár* már hírlapot alapított, irodalmi körök keletkeztek és a magyar irodalmi mind színpompásabb kertjében új írók gyomlálgattak. Kulcsárnak már nemcsak az újságja, háza, hanem már az asztala is örömmel fogadja a magyar írókat... Ime már virágzik az első magyar irodalmi szalon is. A magyar írók itt mindennapi vendégek, a tudósok külön terített asztalok mellé ülnek és feljárnak ide a vidéken álmódzó írók is.

1817-ből már előttünk fekszik *Trattner* János Tamás kiadó és *Fejér* György szerkesztő „Tudományos Gyűjteménye”. Már kifejezett irodalmi irányok harcolnak és tudományos világnézetek ütközödnék a lap hasábjain.

Kazinczy álma

Pest lassan-lassan komoly irodalmi központ és az addig elkülönült *Kazinczy* örömmel látja, hogy régi-régi álma az irodalmi „centralizáció”, kezd megvalósulni. Mondotta is némi keserűséggel, ahogy a pesti sikerek fülébe jutottak:

— A vidék hiába nem áldoz a Gráciáknak. Küzdött, félistenként küzdött, levelezett, harcolt halkán lélegző vidéki magányában, de Kassán nem érhetette el, amit Pesten könnyen megvalósíthatott volna. Ezért *Kazinczy* is Pest felé fordította tekintetét és beállt a magyar nyelv apostolainak sorába. Mert Pesten apostoli munkát végzett. Fölkeresett és munkára serkentett mindenkit, aki csak a Gráciákkal és a Muzsákkal foglalatoskodott. Már-már magyar szintársulat felállításán álmódzótt és új magyar folyóiratok kiadása mellett kardoskodott.

— Valamig komoly időszaki frásunk nem lesz, valamig recenziókat és Intelligenz-Blattokat — írja *Kazinczy* —, nem olvas hazánk, mindaddig minden iparkodásunk hasztalan. Olvasásunk sem lesz egyéb, mint toldozott-foldozott munka, nyomorult románon és teátrális darabokon való nyalánkodás s mesteri vezetés nélkül tett írkálások.

Ezért a „Tudományos Gyűjtemények” megindulásakor — hogy segítsen —, amikor csak lehetett úttalan utakon Abauj túlsó esücskéből utazgatott Pestre, hogy írásra ösztönözzé az írókat, buzdítsa a typographusokat, rézmetszőket és könyvkötőket.

Milyen boldogság is számára ez a szentnek tartott munka.

Lótott-futott egész nap a pesti és macskaköves budai uccákon és hívó szavára Bécsből Pestre telepedett *Kisfaludy* Károly, itt élt már *Kulcsár*, *Vitkovics*, *Horvát*, *Szemere*, *Fáy*, *Helmezy*, *Döbrentei* és *Bátfay*, de jöttek a vezér parancsára „széplelkű” tanítványok is. Még csak *Berzsenyi*, *Kölcsey*, *Horváth* Endre, *Guzmics* Izidor hiányoztak és már megalakult a tudományos kör mellett a szépirodalmi is. Aurórákat olvasták már a magyarrá váló Pesten. A hölgyvilág lelkesedve terjesztette. A régi író-csillagok mellett már újabbak is ragyogtak. *Vörösmarty*, *Kovács* Pál, *Bajza*, *Szalay* László már bontogatták szárnyaikat. Az *Auróra* érdeme, hogy az 1827-iki országgyűlés törvénykönyvébe iktatta egy tudományos társaság alapítását.

A törvénytervezet már hivatalosan is beszél írói rendről és az írók éppen olyan rendes tagjai a tudós társaságnak, mint akár a tudósok.

Könyv a biblia mellett

Óriási vívmány ez! A nemzet elismeri és törvénybe iktatja az írói rend szükségességét. És az írók óriási lelkesedéssel veszik tudomásul a nemzet elismerését. De meg is érdemelték. Becsületes, jó munkát végeztek. Hiszen egyedül csak az írók munkásságának köszönhető, hogy a német és az idegen-érzelmű Pest alig néhány évtized alatt már magyarrá alakult. De nemcsak külsőségekben. Nemcsak a viselete és a beszéde magyar, hanem bent a szív és a lélek is.

— Pártoljuk, támogassuk a magyar írókat. — ez a jelszó a magyarrá vált Pesten. Óriási haladás ez a múlthoz képest. Az írók már nemi anyagi ellenszolgáltatást is kapnak könyveik után. A cikkek, beszédek, versek, tanulmányok után már tiszteletdíj is jár. A kiadók és szerkesztők már jutalmazták az írókat és nem kell már szaladgálnia „mecénás” után, ha a könyvét ki akarja adni. Csokonay például éveken kilincsel, még mecénást kapott. Bessenyeinek vagyunkkába kerültek könyvei és olyan vég-szükségbe jutott, hogy legutolsó könyvével a pesti, székesfehérvári és zágrábi kispapok álltak össze, hogy a kiadás költségeit előtérítsék. A magyar Pesten és a vidék udvarházaiban a magyar írók könyve a kapesós Biblia mellé került. *Kulcsár* ujságját már ezren és ezren olvassák és már nép-

szerű, kedvelt lap a *Jelenkor* is. A *Tudományos Gyűjtemény* is komoly ellenfelet kapott a *Tudománytár*-ban. Már tanít és „reformokat sürget a *Gazdák Lapja* és az orvostudományt is külön folyóirat erősíti. *Bajza* a *Kritikai Lapok*-kal harcol. Boldogul a *Hajnal* is, meg az *Emlény*... De már jöttek a szépirodalmi és divatlapok is. *Rotkreuz* megindítja a *Regélő* és *Honművészt*, *Munkácsy* *Rajzolatok*-ja minden asztalon látható, *Schedel*, *Vörösmarty* és *Bajza* *Athenaeum*-ja pedig sikert sikerre halmoz. De megmozdul a vidék is. A *Felsőmagyarországi Minerva*-ért a felvidéki nők lelkesednek és biztos talajon terebélyesedik Kassán *Kovasoczy* *Nefejejts-e*.

Gróf *Széchenyi* István eddig járatlan utakon indult. Gondolkozni tanította az arvakat és már az első kapavágásával győzött. *Hitel*-ével az ismeretlen politikai irodalom alapját rakosgatta és báró *Jósika* (noha erdélyi létére nem számít teljesen pesti írónak) *Dugonics* után az első magyar regényt írja... *Kisfaludy* Károly nevét minden hon-

leány tudja és *Vörösmarty* hatása csak most bontakozik teljes nagyságában...

Ime, már százszázalékos magyar és nemzeti az irodalom, de magyarul szólnak a különböző tudományágak is. A könyvnyomtató elé csak magyar könyv kerül és a könyvvarus polca magyar könyvektől terhes... A könyvkiadók egymással versenyeznek, pályadíjak serkentik az írókat és *Wiegand* Ottó már megkezdte a tizenkét kötetre tervezett *magyar nyelvű lexikon* kiadását...

A jó öreg *Wallaszky*, ha élne e korban, ugyancsak elcsodálkozna. Ő még az első magyar irodalom történetével csak 531 hazai író szimolt az országban és alig ötven év után magában Pesten ötszázon felül a magyar nyelven írók száma.

Mert zenés és otthon a magyar szó a pór kunyhójától a földesúr palotájáig és aránylag csak alig néhány röpke évtized — és ha visszatekintünk, milyen hosszú is ez az út — a magyar regény hőskorától a magyar irodalmi nyevig...

Nagymihály Sándor